

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Încă de prin 1939 Constantin Noica începe să scrie un „jurnal de idei“. Ceea ce a notat – cu acest gând – în anii următori avea să editeze în 1944 sub titlul *Jurnal filozofic*.

Au supraviețuit și au ajuns până la noi varii însemnări din anii 1958, 1965–1987, pe care editorii din 1990 (Thomas Kleininger, Gabriel Liiceanu, Andrei Pleșu și Sorin Vieru) le-au publicat la Humanitas sub titlul *Jurnal de idei*.

Alături de aceste „jurnale“ și distinct de ele este un alt *Jurnal de idei*, tipărit în revista *Cronica* din Iași, între 2 septembrie 1977 și 2 aprilie 1982, reprodus în ediția de față. A avut în total 27 de episoade, numerotate I–XXVI, VII apărând în două numere ale publicației. Două episoade au un titlu: *Omul și fenomenul izotopiei*, dat în redacția revistei (XXIV), și *Sensuri deschise ale înțelepciunii*, dat de Constantin Noica (XXV).

Am intitulat culegerea de față *Un alt jurnal de idei*, spre a o distinge de volumul din 1990.

M. D.

I

În chip straniu, cugetul românesc are uneori nume pentru stări sau procese gândite, mai desfășurat, nu de el, ci de către alții care, totuși, n-au ajuns să le dea nume.

Se poate citi într-una din *Upanișade*: „La început lumea aceasta era doar Atman, sub chipul unui om [...]. Dar el nu avea nici o bucurie; de aceea nici acum nu are bucurie cineva care e singur. Atunci și-a dorit un al doilea. El era, într-adevăr, atât de mare, pe cât sunt un bărbat și o femeie când stau îmbrățișați (ca în *Sărutul* lui Brâncuși, ai spune; nota n.). Acest sine al său el l-a tăiat în două, și astfel s-au ivit soțul și soția. De aceea se și spune despre trup cum că este, față de sinele nostru, ca și o jumătate [...]. Dar femeia s-a gândit: «Cum se poate el însoți cu mine după ce m-a desprins din el însuși? Dacă este așa, am să mă ascund!» Și ea s-a prefăcut în junincă, dar el s-a prefăcut în taur; și ea s-a prefăcut în măgăriță, dar el în măgar [...]; și s-a întâmplat că el a creat toate cele pereche, până la furnică“.

Pentru biologi, ar putea fi o întrebare dacă lumea aceasta a bisexării – care poate merge jos de tot, până la vegetal („și ea s-a prefăcut în floare, dar el în polen“),

sau și mai departe decât atât – s-a născut dintr-o *primă* pereche de elemente ale cărei metamorfoze au dat toată pluralitatea de perechi a lumii. De asemenea, pentru un gramatician ar fi de tot interesul să reflecteze mai adânc asupra acelei curioase legături între feminin și plural (căci femeia face, în legendă, pluralitatea viețuitoarelor), o legătură ce apare în câteva limbi, dacă nu în mai toate.

Dar pe vorbitorul de limbă română trebuie să-l intereseze faptul că el are *dinainte* nume pentru povestea aceasta, sau măcar pentru eroii ei: Sinele și Sinea. Alte limbi, poate chiar sanscrita, în care a fost concepută legenda, nu au un nume pentru femininul Sinelui.

Toate perechile lumii s-ar fi născut, parcă, prin aceea că Sinea s-a ascuns tot timpul de Sinele = om (că lucrurile s-au tras oarecum înspre sinea lor, în sinea lor), și că omul trebuie să-și însușească, într-un fel, toate bărbățiile, spre a putea cunoaște sinea lucrurilor și a se „însoți“ cu ea.

Noi avem așadar numele. Dar alții au legenda...

*

Știm atâtea, astăzi, despre legile naturii, încât nu ne mai ostenim să dăm numele exact lucrurilor, în imediat. Furnica, din legenda de aici, este pentru noi doar furnica, și nu furnic. Uităm de bunăvoie că privighetoarea care cântă este de fapt privighetorul, care prin cântecul său nici măcar nu face un apel de dragoste, ci pur și simplu – după câte ni se spune – emite un mesaj informațional pentru congenerii săi: îi vestește că el a pus stăpânire pe locul acela și reclamă, după buna întocmire a păsărilor, să fie lăsat în pace, în locul pe care și l-a ales.

Dar abia din când în când cunoscătorii respectivi ai legilor naturii ne spun câte ceva ca aceasta – și poate o fac atunci doar așa, cu puțină malițiozitate față de poetul din noi.

*

Puțină malițiozitate ar merita și oamenii de știință, chiar cei din sectorul umanist, mai ales atunci când vin să ne propună drept absolute unele adevăruri simplificatoare. Astfel, faptul că în Antichitate a apărut un cult al Vestalelor, pentru că nu existau *chibrituri* și trebuia păstrat un foc central, poate fi perfect exact. Dar, într-un fel, nu este și adevărat.

*

Toată lumea noastră modernă ar putea fi înțeleasă drept una în care exactitatea tinde să se substituie adevărului. Dar lucrul cel mai grav este că nimeni nu știe bine – în materie de cultură, cel puțin – ce trebuie să numească adevăr. Știe doar că exactitatea *goală* nu este adevăr și că de aceea, până la urmă, ea nu rămâne nici măcar exactitate (teoriile noi științifice le „integrează“ statornic pe cele vechi, dezmințindu-le ca atare), decât poate în lumea mașinilor.

*

Dacă trebuie să vorbim „exact“ ce accepție dăm legii în științele naturii unde legile abundă. Într-adevăr, ce este legea? Unde apare ea? În matematici nicidecum, căci orice propoziție ar fi acolo e lege. Atunci în fizică și în științele naturii în general? Dar numim acolo „lege“ un

simplu fragment, desprins dintr-o ordine *totală* care, dacă ar fi cunoscută ca atare (ordinea fenomenelor astronomice, fizice, chimice, biologice), ar fi un ansamblu sistematic, iar nu o colecție de legi. În științele naturii pare deci a fi vorba mai mult de regularități *locale*, surprinse în ordinea mai vastă. Când vom cunoaște mai bine, eventual pe deplin, această ordine, nu vom mai vorbi de legi, cum nu vorbim de ele în matematici.

Unde pot fi în joc legi? Doar acolo unde pot fi *abateri* de la ele, ca în științele omului. Trebuie să denumim lege doar ceea ce poate fi încălcat ca lege, îngăduind excepția; sau aceea ce poate fi numai aproximat, nu și realizat deplin (cum sunt legile limbii, ale vieții). La limită, trebuie să admitem un fel de legi – cum spunea cândva Goethe – față de care nu există *decât* excepții.

Se pot identifica două legi, cel puțin, de acest ultim tip. Ideile lui Platon sunt ceva: ele reprezintă, de fiecare dată, cu adevărat legea – a prieteniei, a curajului, a virtuții, dar și a asemănării, idealității mișcării, a Unului și Multiplului – față de care tot ce este real, ca prieten, faptă curajoasă, virtute etc. nu reprezintă decât o aproximație. Ce *Unu* poate exista în lume? Dar și ce *Multiplu*, fără unitate? Toate sunt în excepție față de legea lor, de ideea lor.

Și la fel se întâmplă cu *ființa*. Trebuie concepută o știință a ființei, o ontologie, în care să se arate limpede că aceea ce a înțeles gândirea, întotdeauna, să numească „ființă“ este de fapt legea față de care nu pot exista decât excepții.

II

Dacă viața nu este un *crescendo*, atunci ea rămâne o simplă chestiune de biologie. Ce splendidă este îmbătrânirea – nu bătrânețea propriu-zisă, dacă ea trebuie să însemne decrepitudine –, cu ceasul acela când pornirile secundare ale vieții se strâng, una câte una, și rămâne esențialul ființei tale; când înțelegi că totul a tins către punctul acesta de acumulare a vieții, în care se condensează și precipită întreaga existență!

Ai ieșit, acum, de sub tutela speciei, a intereselor îngust înțelese, ca și a deșartelor tale avânturi sau ambiții, și ești în sfârșit ceea ce numim un *subiect* uman. Nu mai trăiești nici sub deșarte speranțe – să se întâmple ceva, să se schimbe radical lumea sub dorințele tale absurde, să coboare peste tine cine știe ce investire sau fericire –, nu mai trăiești așa sub „*ce sale espoir*“, cum spunea un scriitor francez. Căci nu mai poți aștepta, amâna, spera nimic. Dar, așa fiind, este singura vârstă când nu mai trăiești în suspensie.

Fiecare om se află într-o formă de suspensie – și până la un punct este bine să fie așa, spre a nu face afirmări de sine lipsite de maturitate. Dar cum să facem, în anii mai tineri, ca, rămânând în suspensie și pregătire, să nu

fim totuși jumătăți de oameni? Este aici în joc toată înțelepciunea timpurie, pe când înțelepciunea târzie reprezintă, dimpotrivă, eliberarea forțelor tale creatoare. Cei ce știi să îmbătrânească *cu plinătate* trebuie să fie ca acele „supernove“ despre care vorbesc astronomii: să lumineze puternic – și apoi să se stingă în explozie.

La urma urmelor, o treime din umanitate va fi, în curând, în situația aceasta, a vieții prelungite în anii cei târzii. Dar cum oare, o treime din lumea de pe glob – cei intrați în feeria îmbătrânirii –, treimea cea mai învățată de ani, cea mai încercată și luminată de viață, să reprezinte ea partea decrepită a umanității? Aceasta ar însemna o ofensă pentru om și strădaniile lui, pentru spirit, pentru natură. Să nu crească oare nimic în noi, de-a lungul vieții, sau creșterea să fie doar a dinților, a părului și a scheletului?

Dar abia acum tot ce s-a acumulat de-a lungul vieții poate rodi cu adevărat. Dacă este drept că, în planul creației științifice, prima parte a vieții poate fi mai fructuoasă, de vreme ce îți trebuie o acuitate, o atenție și o energie a spiritului care țin, aproape, de animalitate la fel de mult ca de spirit (câtă bună „animalitate“ nu-i trebuie unui matematician ori fizician, ca să-și facă descoperirile!), în schimb, pentru lumea valorilor și pentru cultura umanistă, partea a doua a vieții este cea efectiv creatoare.

Nu numai bărbaților, dar chiar femeilor partea a doua a vieții, cu eliberarea ei de natură, le creează marile prilejuri ale spiritului. Ce ar fi umanitatea, fără înțelepciunea ei? Ce este ea astăzi, în unele părți ale lumii, fără această

înțelepciune? Căci poate de aceea a apărut în Occident atât de multă nesiguranță, în reușitele de astăzi pe plan tehnic și științific, pentru că umanitatea europeană n-a avut îndeajuns, în trecut, prilejul bunei îmbătrâniri. Oamenii se stingeau prea tineri, înainte, în majoritate.

Ceva nesperat se oferă umanității de astăzi: o maturizare prin ani, care să-i ofere și *sensuri*, nu numai *cunoștințe*, cum a dat lumea prea tânără de până acum; sau o maturizare care să dea *sensuri* tocmai acestor *cunoștințe* (mai ales științifice), venite cu admirabila lor acumulare, dar și cu explozivitatea lor.

Suntem în ceasul în care tot felul de „explozii“ (începând cu cea demografică și sfârșind cu cea informațională) sunt pe cale să se producă. Dacă însă vom ști să găsim o fericită imploziune în îmbătrânire, atunci omul și spiritul vor jubila în lume.

*

Ce crud este Tolstoi în „epilogul“ romanului său *Război și pace!* Nu i se poate ierta, cred, că a prelungit destinul Natașei până la îngărășare, platitudine maternă și cicălire conjugală; până la lipsă de grație.

Miracolul literaturii este că ne dă (cu Ahile sau cu Natașa) un instantaneu în eternitate. Acest lucru nu-l reușim noi în viață și pe el nu trebuie să-l ratăm în artă.

*

Că viața n-ar avea sens? Cu atât mai bine, atunci: îi poți da tu unul – trebuie să fi spus cineva vreunui nemângâiat, mai tânăr sau mai bătrân.

CUPRINS

<i>Notă asupra ediției</i>	5
I.....	7
II	11
III	15
IV	19
V.....	22
VI	25
VII [A]	29
VII [B]	33
VIII	38
IX.....	43
X	47
XI.....	52
XII.....	56
XIII	61
XIV	66
XV.....	72
XVI	78
XVII	83
XVIII.....	89
XIX	95
XX.....	100

XXI	107
XXII	113
XXIII	119
XXIV [Omul și fenomenul izotopiei]	132
XXV Sensuri deschise ale înțelepciunii	141
XXVI	147
<i>Sursele textelor</i>	153